

УДК 005.21:[338.43:332.122]

Ю.В. Танасійчук, викладач

Херсонський економічно-правовий інститут, м. Херсон, Україна

МЕХАНІЗМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

Ю.В. Танасійчук, преподаватель

Херсонский экономико-правовой институт, г. Херсон, Украина

МЕХАНИЗМЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ АГРАРНОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

Yuliia Tanasiychuk, teacher

Kherson economical and legal institute, Kherson, Ukraine

MECHANISMS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF THE AGRICULTURAL AREA OF THE REGION

Висвітлено механізми стратегічного управління розвитком аграрної сфери регіону і характеристики негативних чинників, які стали причиною деградації виробничого потенціалу, низького рівня ефективності системи управління і, як результат, низької конкурентоспроможності вітчизняного АПК. Проаналізовано багато серйозних проблем в аграрному секторі, які пов'язані з недостатнім технічним та технологічним рівнем виробництва, формуванням та використанням кадрового потенціалу села. Проведено дослідження проблеми підвищення рентабельності виробництва зерна в умовах конкретного регіону, розроблено та досліджено в різних сценарних умовах моделі державної підтримки галузі та обгрунтовано рекомендації щодо підвищення ефективності механізмів регулювання та управління виробництвом. Запропоновано власне бачення автора дефініції «державне регулювання агропромислового виробництва» та його вплив на економічні процеси сучасного аграрного ринку.

Ключові слова: диспаритет цін, дохідність, нормативний рівень рентабельності, стратегічне управління.

Рассмотрены механизмы стратегического управления развитием аграрной сферы региона и характеристики отрицательных факторов, которые стали причиной деградации производственного потенциала, низкого уровня эффективности системы управления и, как результат, низкой конкурентоспособности отечественного АПК. Проанализирован целый ряд серьезных проблем в аграрном секторе, которые связаны с недостаточным техническим и технологическим уровнем производства, формированием и использованием кадрового потенциала села. Проведено исследование проблемы повышения рентабельности производства зерна в условиях конкретного региона, разработано и исследовано в различных сценарных условиях модели государственной поддержки отрасли и обоснованы рекомендации по повышению эффективности механизмов регулирования и управления производством. Рекомендовано собственное авторское видение дефиниции «государственное регулирование агропромышленного производства» и его влияние на экономические процессы современного аграрного рынка.

Ключевые слова: диспаритет цен, доходность, нормативный уровень рентабельности, стратегическое управление.

The article is devoted to the mechanisms of strategic management of development of agricultural areas in the region. The author pays attention to the characteristics of the negative factors that have led to the degradation of productive capacity, low efficiency of management, and as a result, low competitiveness of agriculture. The article analyzes a number of serious problems in the agricultural sector, which are related to the lack of technical and technological level of production, the formation and use of human resources of the village. The author studied the problem of increasing the profitability of grain production in a specific region developed and studied in various models under government support and justify recommendations for improving the effectiveness of the mechanisms of regulation and management. In the article the author's own vision of the definition of "state regulation of agroindustrial production" and its impact on economic processes of modern agricultural market.

Key words: disparity in prices, profitability, normative levels of profitability, strategic management.

Постановка проблеми. Аграрна сфера є складовою частиною економіки, у якій виробляється життєво важлива для суспільства продукція й зосереджений значний економічний потенціал. Розвиток аграрної сфери вирішальною мірою визначає стан та потенціал усієї національної економіки, рівень продовольчої безпеки держави й соціально-економічну ситуацію в суспільстві.

У міру посилення самостійності регіонів формується регіональна сфера інтересів і відповідальності. Отже, в умовах фактичної регіоналізації управління аграрною сферою основна вага у створенні системи продовольчого забезпечення країни лягає саме на регіони, що несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісним продовольством.

Вихід з кризи в аграрній сфері сьогодні пов'язується з удосконалюванням методів регулювання економіки на регіональному рівні, відновленням і підтримкою умов не тільки простого, але й розширеного відтворення, розвитком ринкових інститутів й інфраструктури аграрних ринків, соціальної інфраструктури села й аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку аграрної сфери на галузевому та регіональному рівнях присвятили свої наукові роботи відомі вчені-економісти, такі як: В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, П.І. Гайдуцький, В.П. Галушко, І.Ю. Гришова, А.С. Даниленко, В.К. Збарський, В.В. Зіновчук, М.В. Зубець, І.Г. Кириленко, О.В. Крисальний, М.М. Кропивко, В.В. Кужель, В.В. Липчук, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин та інші відомі автори [1–10].

Утім, проблеми, що виникають в аграрній сфері і потребують вирішення на регіональному рівні, суперечливі й достатньою мірою не вивчені, а перспективні напрямки вдосконалювання розвитку регіональної агросфери мають потребу в систематизації й становлять особливий інтерес для економічної науки. Назріла необхідність комплексного підходу до вирішення проблем розвитку аграрного виробництва, зачіпаючи при цьому не тільки тактичні, але й стратегічні проблеми розвитку, його територіального розміщення, створення цивілізованих умов проживання сільського населення. Все це і зумовлює актуальність теми, постановку мети і перелік вирішуваних проблем.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень та розроблення практичних рекомендацій з формування стратегії і механізмів управління розвитком аграрної сфери регіону.

Виклад основного матеріалу. Необхідність забезпечення продовольчої безпеки країни, задоволення потреб населення у продуктах харчування і росту соціально-економічної ефективності сільського господарства висувують на перший план завдання підвищення конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу. Без високоефективного і конкурентоспроможного агропромислового виробництва неможливе вирішення багатьох першочергових і стратегічних завдань з розвитку соціально орієнтованої економіки країни і формування цивілізованого агропродовольчого ринку. В силу дії негативних чинників, які стали причиною деградації виробничого потенціалу, низького рівня ефективності системи управління, відтоку з села кваліфікованих кадрів, вітчизняне агропромислове виробництво залишається на низькому конкурентному рівні. Вирішуючи проблеми підвищення конкурентоспроможності вітчизняного АПК, слід враховувати його багаторівневий характер. Регіон займає середнє положення в ієрархії економічних систем, що дозволяє при забезпеченні конкурентоспроможності регіонального АПК, з одного боку, створити умови для формування конкурентних переваг господарюючих суб'єктів на його території, а з іншого боку, дати можливість для розвитку не тільки регіональної, а й міжнародної конкуренції.

Аналіз відтворювальних процесів в АПК України показує наявність певних серйозних проблем у його аграрному секторі. Це стосується родючості ґрунтів, технічного та технологічного рівня виробництва, формування та використання кадрового потенціалу трудівників села. У період ринкової трансформації економіки України не забезпечено сталий розвиток цього сектору економіки, не створені умови стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва, знизилася його частка у ВВП України, парк тракторів і сільськогосподарських машин недостатній для проведення основних сільськогосподарських робіт і характеризується високим (понад 70 %) зносом [4].

Вихід із кризи в сільському господарстві України багато вчених пов'язують з удосконаленням методів державного регулювання економіки, відновленням і підтримкою умов не тільки простого, а й розширеного відтворення, розвитком ринкових інститутів

та інфраструктури сільськогосподарських ринків, соціальної інфраструктури села і сільського виробництва.

Назріла необхідність комплексного підходу до аналізу проблем українського сільськогосподарського виробництва, зачіпаючи при цьому не тільки тактичні, а й стратегічні проблеми розвитку, його територіального розміщення, створення цивілізованих умов проживання сільського населення.

Розглянуте коло проблем стосується всіх галузей аграрного сектора АПК, але особливо воно актуальне для зернової галузі, яка в агропромислових регіонах України, в тому числі і Причорноморському регіоні, є структурно твореною. У цьому зв'язку теоретичне дослідження проблеми підвищення рентабельності виробництва зерна в умовах конкретного регіону, розроблення та дослідження в різних сценарних умовах моделей державної підтримки галузі та обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів регулювання та управління сільськогосподарським виробництвом є актуальними і значущими для АПК України [3].

Однією з головних проблем сільськогосподарського виробництва є проблема диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, на яку багаторазово вказували багато економістів-аграрників. Нині проблема розглядається на державному рівні. Держава не може безпосередньо усунути невідповідність цін на промислову (сільгосптехніка, ПММ та ін.) сільськогосподарську (зерно, молоко, м'ясо та ін.) продукцію. Ці ціни встановлюються ринком. Вона може внести пропозицію щодо компенсації витрат, які несуть сільськогосподарські підприємства, рівень якої буде адекватний динаміці ринкових умов. В умовах ринкової економіки основні джерела відтворювального процесу підприємства – внутрішні, насамперед власні, кошти і прибуток. Однак у ході ринкових реформ рентабельність багатьох підприємств АПК стала проблематичною [2; 1; 5].

Проблема реформованого АПК і сільськогосподарського виробництва є більш глибокою. Вона носить системний характер.

При системному дослідженні використовуються категорії «дохідність» і «нормативний рівень рентабельності». Створивши умови, за яких сільськогосподарські підприємства зможуть вести господарську та в цілому економічну діяльність на достатньому рівні рентабельності, держава усуне проблему диспаритету цін на об'єктивній основі.

За роки перебудови фінансовий стан сільгоспвиробників помітно погіршився. Це виразилося як у падінні рентабельності виробництва, так і у збільшенні кредиторської заборгованості виробників. Рентабельність виробництва загалом по галузі становить 0,2 % проти 9,2 % у 2001 р. [5].

Фактичні дані підтверджують, що ринок зерна «непрозорий», сільгосптоваровиробники при плануванні та організації виробництва не користуються прогнозною інформацією про ринкової ситуації. Технологічні процеси обробітку зернових культур виконуються з порушенням наукових агротехнічних рекомендацій фахівців. При виборі набору культур виробники орієнтуються лише на наявний найпростіший набір знарядь і агрегатів.

Посилення експортних позицій України може розглядатися як резерв підвищення прибутковості виробництва зерна. Експорт створює додаткові канали збуту зерна, дозволяє уникати дестабілізації ситуації на внутрішньому ринку, знизити ризики надвиробництва і поряд з інтервенціями і розвитком біржової торгівлі сприятиме стабілізації цін на зерно на внутрішньому ринку.

Стратегічне управління розвитком аграрної сфери повинно розглядатися з позиції цілісної багаторівневої системи економічних відносин, спрямованої на координацію ринкового механізму агросфери і державну підтримку аграрних товаровиробників, що

сприяє стабілізації й розвитку агровиробництва та забезпечує продовольчу безпеку України та її регіонів.

Поряд з вищевказаними механізмами повинні реалізовуватися заходи щодо загального вдосконалення інститутів (правил і механізмів) державного регулювання АПК і сільського розвитку, включаючи удосконалення механізму регулювання земельних відносин; розвиток системи кредитування АПК; вдосконалення інститутів, що сприяють сталому розвитку сільської місцевості [3; 7].

Держава ставить за мету розвиток сільськогосподарського виробництва, компенсує за певними факторами всім товаровиробникам, а за деякими адресно витрати на підтримку рівноважного стану факторів виробництва. В такому випадку йдеться не про збільшення рівня державної підтримки, а про те, що вона повинна бути визнаною формою участі держави в АПК і відповідним чином (законодавчо та інфраструктурно) організованою [4].

Шляхи формування зазначених елементів моделі регульованого ринку дають можливість поетапного переходу сільського господарства на модель ринкових відносин. Економічні інструменти державного регулювання аграрної сфери представлені на рис.

Рис. Економічні інструменти державного регулювання аграрної сфери

Джерело: розроблено автором.

Досвід державного регулювання зернового виробництва в найбільших країнах-учасниках міжнародного ринку зерна і в Україні показав, що держави західних країн здійснюють великі фінансові операції з метою підтримки національних сільськогосподарських виробництв і використовують для цього розвинену систему ринкових інститутів і механізмів [4].

Однак відмінною особливістю механізмів державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та сільськогосподарського виробництва є передача цих функцій великим приватним компаніям на принципах приватно-державного партнерства. Якщо слідувати цьому досвіду, то в умовах АПК України належить розробити і здійснити такі структурні перетворення: по-перше, розробити нову аграрну політику, спрямовану на створення умов забезпечення можливостей рентабельного виробництва сільськогосподарської продукції; по-друге, відповідну законодавчу базу реалізації аграрної

політики та її коригування на всіх фазах життєвого циклу; по-третє, необхідні елементи ринкової інфраструктури в цій сфері економіки; по-четверте, заснувати систему державних корпорацій і залучити приватні компанії для виконання цих державних функцій.

Вирішення завдання удосконалення системи державного регулювання АПК являє собою складний і багатоаспектний процес, що охоплює різні сторони економічної, господарської та соціальної сфер його функціонування та розвитку. Тут важливо чітко уявлення місця і ролі держави і ринку у створенні ефективно діючого виробництва, виходячи з його особливостей і специфіки дії закономірностей ринкової економіки, як основи успішного розвитку на ближню і дальню перспективу. Цьому відповідає наукове забезпечення проведених перетворень державного регулювання АПК [1]. Від розробки відповідних теоретичних і методичних положень багато в чому залежить вибір правильної аграрної політики та ефективність державного впливу на прогресивні зміни в комплексі в конкретних умовах країни (регіону) і на цьому етапі розвитку економіки. З цього погляду значна увага приділяється економічному змісту державного регулювання агропромислового виробництва, що враховує відмітні особливості сільського господарства стосовно промислових видів виробництва. Слід у повному обсязі враховувати все різноманіття факторів, що впливають на агросектор регіону. Крім притаманних йому традиційних специфічних рис (земля, як засіб виробництва, тісний зв'язок економічних із природними процесами, пересувний характер технічної озброєності і тощо), у роботі виділяються додаткові особливості, до яких відносяться: нестійкість доходів сільського населення; низький ступінь монополізації; слабка привабливість сільськогосподарської праці, слабкий розвиток соціальної та виробничої інфраструктури; низька прибутковість інвестицій та ін. [6; 3; 2].

З урахуванням важливості наукового забезпечення вирішення цієї проблеми, пропонується уточнення поняття «державне регулювання агропромислового виробництва». Під державним регулюванням агропромислового виробництва нами розуміється цілісна багаторівнева система економічних відносин, що включає багатеlementну підсистему координації ринкового механізму АПК і підсистему державної підтримки сільгосптоваровиробників, за допомогою яких здійснюється вплив органів державної влади та держуправління різних рівнів на всі ланки агропромислового комплексу з метою стабілізації та подальшого розвитку агровиробництва, а також забезпечення продовольчої безпеки України [2; 4].

Найбільший розвиток у системі координації ринкового механізму в АПК отримали такі елементи, як закупівельні інтервенції, а серед методів прямого впливу – формування правового механізму ринку. Серед методів непрямого впливу на економіку сільського господарства виділяється пільгове кредитування у вигляді компенсації частини процентної ставки по кредиту. Виходячи зі специфіки АПК України, відзначається пряма бюджетна підтримка сільгосптоваровиробників (субсидування програм з розвитку тваринництва і рослинництва, технічне оснащення і переозброєння сільгоспвиробництва, поліпшення землеустрою та землекористування та інших напрямів).

Однчасне співіснування державного та ринкового впливу на економічні процеси висуває проблему раціонального поєднання зазначених методів регулювання економіки АПК. Основою її вирішення є розуміння відносин держави і ринку в сучасній ринковій економіці як складного процесу, що протікає відповідно до закономірностей самоорганізації, характерних для будь-яких складних систем. Методично потрібен пошук зв'язку між часткою державних витрат на розвиток АПК як показника активності держави й економічним зростанням як показника ефективності використання ресурсів в економіці АПК за сучасних умов регулювання економічних процесів. У цьому аспекті розглядається вплив державних витрат на зростання економіки взагалі, критерієм якого є зростання ВВП.

Особливе місце у визначенні впливу держави на ефективність розвитку економіки займають галузеві дослідження. Практично всі нові реформатори, які стояли при владі з 1992 р. по 2002 р., вважали сільське господарство «чорною дірою», де безслідно пропадали всі ресурси. Однак ретроспективний аналіз розвитку сільського господарства у високорозвинених країнах свідчить, що держава надавала і надає всіляку підтримку селу. При цьому рівень дотацій за окремими видами продукції доходить до 80–85 %, а економічна ефективність АПК досить висока. Так, середній рівень окупності витрат АПК за 2001–2003 рр. у країнах ЄС становив 18,9 %, Японії – 29,4 %, США – 21,8 %. Сільське господарство є рентабельним і в інших країнах (Португалія, Іспанія, Туреччина, Фінляндія, Швеція) [10].

Суперечливий вплив різних складових державних витрат на економічне зростання і розвиток вимагає виділення верхніх і нижніх меж їх частки у ВВП. У таких межах рівень державного навантаження на економіку стає найважливішою умовою внутрішньої економічної політики. Тим самим складний механізм взаємодії держави та економіки вимагає «нелінійного» підходу до оцінки впливу державних витрат на економічну динаміку.

Висновки. Розуміння незмінності ролі держави як носія економічних функцій і гаранта дотримання ринкових принципів господарювання висуває проблему оцінки ефективності державного регулювання з урахуванням фактора часу. Вона повинна відображати, з одного боку, діяльність держави як регулятора соціально-економічних процесів та органу, що впливає на умови функціонування ринкових суб'єктів. З іншого боку, вона виступає як найбільший власник і суб'єкт ринку. З цієї позиції ефективність державного регулювання можна оцінити за такими основними критеріями:

- порівняння прогнозованих показників з фактично досягнутими;
- міжнародні порівняння, що дозволяють визначити, чи вплинуло регулювання на досягнення більш високих темпів економічного розвитку, зростання добробуту населення, раціонального використання ресурсів у порівнянні з національними економіками з меншим або більш високим рівнем регулювання;
- співвіднесення фактичних і порогових показників економічної безпеки, що характеризують розширене відтворення та ін.

У сукупності вони відображають якісну сторону державного впливу, яка визначає успіх або неуспіх економічної політики держави. Разом з тим висування таких критеріїв не вичерпує і не вирішує проблеми вимірювання ефективності державного регулювання, що вимагає продовження пошуку в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Стратегическое развитие предприятий агропродовольственной сферы в контексте социальной ответственности бизнеса / І. Ю. Гришова, В. В. Сафонов // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : IV Международная научно-практическая конференция (Тольятти, 30 июня 2014 года) : сборник научных трудов : в 2 ч. / отв. ред. Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2014. – Ч. 1. – С. 27–32.
2. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 47–51. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.
3. Гришова І. Ю. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. А. Замлинський, В. В. Кужель // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>.
4. Крюкова І. О. Організаційно-економічний механізм розвитку аграрних формувань / І. О. Крюкова // Стан та передумови стійкого розвитку аграрного сектору в умовах трансфор-

маційних процесів у світовій економіці : колективна монографія / під ред. Ю. О. Нестерчук. – Умань : Візаві, 2013. – Ч. 1. – С. 212–226.

5. *Крюкова І. О.* Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України / І. О. Крюкова, О. В. Назаренко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4(14). – С. 36–42.

6. *Кужель В. В.* Імунізація економіки агропродовольчої сфери в контексті реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу / В. В. Кужель // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 17–22.

7. *Кужель В. В.* Теоретичні засади модернізації аграрної економіки / В. В. Кужель, Я. В. Солтик // Вектор науки ТГУ. Серія: Економіка и управление. – 2012. – № 4. – С. 83–87.

8. *Шабатура Т. С.* Інтеграція ресурсного та вартісного підходів в процес формування економічного потенціалу підприємствам / Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Економіка і менеджмент". – 2014. – Вип. 3. – С. 183–187.

9 *Шабатура Т. С.* Особливості реалізації економічного потенціалу харчових підприємств в контексті продовольчої безпеки / Т. С. Шабатура, В. В. Кужель // Вектор науки Тольяттинського державного університету. – 2014. – № 2 (17). – С. 55–58.

10. *Chernyavskaya, T. A.* Negative factors that impede the development of transport in Ukraine / Т. А. Chernyavskaya // Економічний вісник Донбасу. Economical herald of Donbas quaterly. – 2010. – № 4 (22). – С. 185–187.